

MUSTAFA KEMAL VE ANAYASAL GELİŞME DİNAMİKLERİMİZ

Doç. Dr. Bülent TANÖR

Mustafa Kemal Atatürk yalnız bir eylem adamı değil, aynı zamanda önemli bir düşünce adamıdır. Onun, siyasi ve hukuki konulardaki görüşleri ilginç bir anayasal tez niteliğindedir. Burada yalnız, Atatürk'ün, anayasal gelişmelerimizin dinamikleri, itici güçleri konusundaki görüşleri ele alınacak. Atatürk'ün anayasal gelişme tezinin bütünüyle ortaya çıkarılması için elbette bununla yetinilemez. Başka kilit sorunların daha ele alınması zorunludur. Örneğin, anayasal gelişmelerimizin ana yönü konusundaki görüşleri nelerdir? Siyasal - anayasal gelişmelerin yönlendirilmesinde ne gibi araçlara başvurulmuştur, başvurulabilir? Hukukun ve özellikle yasama siyasetinin bu alandaki rolü nedir? Bütün bu sorular, hiç şüphe yok, ayrı incelemeleri gerektirecek niteliktedirler.

Mustafa Kemal, yalnız Osmanlı-Türk toplumlarının anayasal gelişme dinamikleriyle ilgilenmiş değildir. Bundan da önce, genel olarak toplumların siyasal-anayasal evrimlerini belirleyen etkenler üzerinde durmuş ve bunlardan kendine göre birtakım sonuçlar çıkarmıştır. Deyim yerindeyse bunlar bir tür «anayasal tarih tezi» niteliğindedirler. Mustafa Kemal'in bu genel bakışı, Osmanlı ve Türk toplumlarıyla ilgili görüşlerinin daha iyi kavranması için öncelikle ele alınması gereken bir konudur.

I. GENEL ANAYASAL TARİH TEZİ

Mustafa Kemal'in dış dünyayı algılamakta bulduğu iki temel unsur, mücadele ve kuvvete başvurma olgularıdır: «Hayat de-

mek mücadele ve müsademe demektir. Hayatta muvaffakiyet mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da, manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinad eder bir keyfiyettir» (1).

Atatürk'ün genel anayasal tarih tezinin özü de, insan toplumlarındaki siyasî ilişkilerin esas yönünün uyum (ahenk) değil, çelişki ve çatışma olduğudur. Siyasal - anayasal zıtlık ve çatışmalar da «ezen ile ezilen» arasındadır:

«..Heyeti içtimaiyenin bidayeti teşekkülünde (ilk oluşumunda) sevk ve idaresi için başında biri hâkim olmak ister, fakat diğeri vasılı kemal olur olmaz (olgunlaşınca), bilâkaydüşart (kayıtsız-şartsız) bu hâkimiyetin altından çıkmak ister! Şu halde birisi heyeti içtimaiyenin kuvvei hakikiyesi (gerçek gücü), kuvveyi tabiiyesi, iradesi, hâkimiyeti... Diğeri esbabı muhtelifeden (çeşitli nedenlerden) dolayı, fakat her halde diğerrinin arzusundan, emelinin hilâfında olmak üzere emreden, tahakküm eden, istibdat yapan bir kuvvettir (...). Bu kuvvei müstebide (ezen güç) ile bir kuvvei asliye ve hakimiyenin mücadelesi bidayetten (başlangıçtan) bugüne kadar temadi etmiştir (süregelmiştir). Ve bugünden sonra da daha pek çok temadi edecektir..» (2).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in bu tezi, toplumların siyasî tarihini esas olarak «uyum ve durgunluk»la açıklayan, çatışma ve zıtlıkları ise istisnai sayan ve bozulma belirtisi olarak görüp mahkûm eden dinî ve bütün öbür metafizik görüşlerden pek çok farklıdır. Onun bu görüşleri, hiç şüphe yok ki, içinde bulunulan tarihî şartların bir ürünüdür. Milli ve bağımsız demokratik devlet tezinin bütün sosyal ve maddi temelleriyle belirlediği bir dönemde (1920), milli güçlerin ve onun önderinin anayasal tezi elbette «uyum ve uzlaşma» tezi olamazdı. Bunlar, emperyalist işgalcileri kovmak, bunların işbirlikçisi olan feodal Osmanlı monarşisini

(1) Atatürk'ten düşünceler (derleyen: E. Z. Karal), Türkiye İş Bank. yay., Ankara 1969, s. 162-163.

(2) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 1, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay., Maarif matb., İstanbul 1945, s. 208.

altetmek için, «mücadeleci» olmak zorundaydılar. Dolayısıyla, Mustafa Kemal'in ağzından dile gelen, «birlik ve uyum yok, baskı ve tahakküm ve bunlara karşı direnme var» şeklindeki bu tez, ulusal-demokratik devrim şartlarının ve bu devrimin yükselme gösterdiği dönemlerin tezidir. Aynı tez, anayasal literatürümüze, 19. yüzyıl burjuva materyalizminin ilk ve güçlü bir girişi olarak da değerlendirilmek gerekir (3).

Kurtuluş savaşının kazanılmasından, feodal monarşinin ve bazı feodal siyasi ve hukuki kurumların kaldırılmasından ve nihayet birtakım reformların yapılmasından sonraki dönemde ortaya çıkan anayasal tezler ise, «mücadele» tezleri değil, «uyum ve uzlaşma» tezleri olacaktır. Bunların da en çok bilinen siyasi temeli, «sınıfsız millet teorisi» olacaktır.

Mustafa Kemal, yukarıki genel tarih görüşünü Osmanlı siyasi toplumuna uyguladığında şu sonucu ilân edecektir :

«Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vaziülyed olmuşlardı (elkoymuşlardı). Bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi» (4).

Osmanlı feodal toplumuna ve baskı rejimine karşı ulusal ve demokratik bir başkaldırmanın felsefesini dile getiren bu görüşler de, kurtuluş savaşının getirdiği elverişli zeminde fişkirabilmişlerdir. Ne var ki bunlar da, kemalist rejimin yerleşmesini ve tutuculasmasını izleyen ilerki yıllarda eski keskinliklerinden çok şey yitireceklerdir. Daha ilerki dönemin «kemalist» anayasal tezlerinde görülen «Osmanlı düzenine karşı daha saygılı olma» tutumu, 1965'den sonra sosyalizm adına ortaya çıkan popülist tarihçiliğin yaydığı «Osmanlı kurumları hayranlığı», ve nihayet, «Osmanlı övcülüğü» ve «feodal değerlere tapma» tavrı, o tarihten bu yana geçilen başlıca uğrak noktalarıdır.

Özetlemek gerekirse, Mustafa Kemal'in siyasi tarih tezinin ana bulgusu, «baskı ve baskıya karşı direnme»dir. Bu sonuç Osmanlı tarihi için de geçerlidir. Nitekim Mustafa Kemal, «Osmanoğullarının bu tasallutlarını altı asırdanberi» sürdürmüş o ma'arına işaret ettikten hemen sonra şöyle diyecektir :

«Şimdi de Türk milleti, bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor...» (5).

(3) Kurtuluş savaşımızın yeni anayasal tezlerin doğumuna etkisini. LOZAN ARMAĞANI adlı kitapta, «Lozan'a giden yıllarda Türk Anayasa tezinin doğuşu» başlıklı yazımızda inceledik.

(4) Nutuk, c. II, Devlet matb., İstanbul 1934, s. 186.

(5) Nutuk, c. II, s. 186.

Acaba Mustafa Kemal, Osmanlı toplumundaki anayasal gelişmelerin dinamiklerini nasıl görüyor?

II. İMPARATORLUKTAKİ ANAYASAL GELİŞMELERİN DİNAMİKLERİ

Osmanlı İmparatorluğunda anayasacılık hareketleri 19. yüzyıl ortalarına doğru başlar. Mustafa Kemal, 19. yüzyıl anayasal gelişmelerinin temelinde toplumdaki gelen bir itme görmüyor ve bu yoldaki girişimleri, daha çok, yönetici kişilerin isteklerine bağlı sayıyor. Onları bu yönde davranmaya iten etkenler ise, kimi zaman bir «taklitçilik» duygusu, kimi zaman dış etkilere karşı koyabilme ya da yabancı devletlerin gözünü boyama güdüsüdür. Bazen dış baskılar, anayasal gelişmelerin doğrudan yaratıcısı da olabiliyorlar.

Örnekleriyle vermek gerekirse, Mustafa Kemal'e göre, Tanzimat öncesinde girilen hukuki yenilik çabaları Sultan Mahmut II'nin isteği üzerine olmuştur. Bunlar, «Avrupa'yı taklid etmek, Avrupa kanunlarını, Avrupa nizamlarını almak» şeklinde ortaya çıkmışlardır. 1839 Gülhane Hattı Hümayûnu «Reşit Paşaların teşvikiyle», ülkenin müslüman olmayan unsurlarını «memnun etmek zaruretinden, bunların memnuniyetini iltizam eden Avrupa'nın ve garbın karşısından bir şey yapmak» gereğinden doğmuştur. Aynı dış baskılar, daha sonra, 1856 Islahat Fermanının da doğumuna yol açmıştır (6).

1876 Kanun-u Esasi'sine gelince, bu ilk Anayasa da Avrupalıların Osmanlı Devletinin artık kendi kendini yönetmekten aciz olduğunu ileri sürüp, onu «vesayet» altına almak istemelerinin bir sonucudur. Kanun-u Esasi'nin toplumsal ve yapısal bir nedenle değil de, dış baskıları savuşturmak isteyen yöneticilerin girişimi sonucu ortaya çıktığını, Mustafa Kemal 1 Aralık 1921 günü TBMM'nde yaptığı uzun konuşmada aynen şöyle anlatacaktır :

«...İşte o zaman efendiler, bir paşanın tahtı riyasetinde (başkanlığında) üçü hristiyan olmak üzere onaltı memur, on ulema ve iki askerden mürekkep bir heyet Babiali'de toplandı (elindeki Kanun-u Esasi'yi göstererek) ve bu kitabı yazdı! Bu kitap milleti memnun etmek için, milletin arzu ve amali hakikiyesi (gerçek istek ve emelleri) için müspet, maddi bir mâkesi tecelli değildir. Efendiler, bu kitap düşmanlarımızı muvakkaten olsun

(6) Söylev ve Demeçler, c. I, s. 198-199.

memnun etmek gayesini gözetmiş bir kitaptır... Bu kitabın mahiyetinin millet ile, iradei milliye ile hiç alâkası yoktur.. Efendiler bu kitap, yapıldığı sırada Hariciye Nazırı olan zatın Avrupa devletleri süferasına (e'çilerine) yazdığı bir tahriratta dediği gibi, padişah ile milletin taahhüdatı mütekabilesine (karşılıklı taahhütlerine) müstenit bir kitaptır. Mukavelenamedir!»

Mustafa Kemal bu iddiaya da şiddetle karşı çıkacaktır. Söylevin bundan sonraki kısmı şöyle devam eder :

«İnsaf edelim, bu kitabı yazan heyetin kimlerden ibaret olduğunu söyledim ve bu heyetin içinde bir azanın esnayi tahririndeki (yazılışı sırasındaki) kanaati vicdaniyesini söyledim. Binaenaleyh bu kitapla millet arasında ne alâka ve münasebet vardır? Efendiler! Bu kitap üstündeki ünvan ile milleti senelerce aldatan ve aldatıkça girivei izmihlale (yoko'ma uçurumuna) sevkeden bir kitaptan başka bir şey değildir (paçavra sesleri). Bir paçavradır efendiler» (alkışlar) (7).

Görülüyor ki Mustafa Kemal'e göre 19. yüzyıl anayasal gelişmelerimizin esas itici gücü iç etkenler (halkın mücadelesi, vb.) değil, yarı-sömürgeleşme sürecine girilmesi olayıdır. Bu anayasal gelişmeler de, yarı-sömürgeleşme olayını perçinlemek görevini yüklenmişlerdir. 1923 İzmir İktisat Kongrelerini açış nutkunda bu iki yönlü etkileme şöyle özetlenmiştir :

«Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebî sermayesi müstesna bir mevkie malikti. Devlet ve hükûmet ecnebî sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır» (8).

Mustafa Kemal'in bu sözlerinde, ekonomik olaylarla hukuk gelişmeleri, özellikle anayasal gelişmeler arasındaki karşılıklı etkileşimler açıkça ortaya konmaktadır. Buradaki materyalist bakış açısı dikkat çekicidir. Yine İzmir İktisat Kongresindeki konuşmada bu ilişkiler genişliğine işlenmiştir. Buradaki açıklamalara göre, gerileme ve çöküşün asıl nedeni ekonomiktir. Ama ekonomik bağımlılaşma siyasal ve anayasal alandaki sonuçlarıyla bir de «devlet sorunu» yaratmıştır. Bu, hükümdarın kişisel yönetiminin yarattığı bunalımdır (9).

(7) Söylev ve Demeçler, c. I, s. 200-202.

(8) G. ÖKÇÜN, Türkiye İktisat Kongresi, SBF yay., Ankara 1963, s. 253.

(9) «...Türk tarihi tetkik olunursa..., inhitat esbabının (çöküş ne-

Mustafa Kemal'in 19. yüzyıl anayasal gelişmelerimizin dinamikleriyle ilgili bu açıklamaları, yine belirtelim ki, kurtuluş savaşının yarattığı olağanüstü devrimci ve anti-emperyalist ortamın bir ürünüdür. Ama bu tezler, kendinden önceki düşünce birikiminin de izlerini taşımaktadır. Çünkü daha önceleri, Genç Türkler ve hatta Genç Osmanlılar da, 19. yüzyıl anayasal gelişmelerini sömürgeleşme olayı ışığında ele almaya başlamışlar, dış etkenin rolüne önemle işaret etmişlerdi (10).

Buna karşılık, Mustafa Kemal'in 19. yüzyıl gelişmelerinin dinamikleri konusundaki görüşleri, 1950'lerden sonraki Türk Anayasa Hukuku literatürünün bu konudaki görüşlerinden oldukça ayrılmaktadır. Kemalist devrimin gerilemesi, 1950 yıllarından sonra ideolojik alanda da kendini göstermiştir. 1950 sonrası Anayasa Hukuku edebiyatımız, bir kaç istisna dışında, 19. yüzyıl anayasal gelişmelerinin dinamikleri sorununa bu materyalist açıdan bakmamış, sömürgeleşme olayını sürekli gözardı etmiştir. Bu dönem Anayasa Hukuku kitapları ve yayınları Tanzimat Fermanından 1876 Anayasasına kadar uzanan gelişmeleri, soyut bir «hukukla bağlanma», «kişi hak ve özgürlüklerinin gelişmesi» ya da «demokratikleşme» olayları olarak ele almışlardır. Böylece, «kemalist» gelenekli anayasal literatürümüz koyu bir metafiziğe ve idealizme gömülmüştür. Ancak 1965'lerden sonradır ki, bu alanda yeniden materyalist tahlillere rastlanmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal'in anayasal tezinde 20. yüzyıl gelişmeleri farklı bir değerlendirmenin de başlangıcıdır. 19. yüzyıl anayasa hareketlerinin dinamiklerin, dış baskılar karşısında bunalan ve

denlerinin) iktisadi mesailden (meselelerden) başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır... Tarihimizi dolduran zaferler, yahut izmihlâllerin kâffesi (çözümlüğün tümü) ahval-i iktisadiyemizle münasebettar ve alâkadardır». Mustafa Kemal bundan sonra, Osmanlı İmparatorluğunun Türk olmayan halklarının ekonomiyi uğraşmalarına karşılık Türklerin, «fatihler»in peşinde fütuhata zorlandıklarını belirtiyor. Sonuç, yabancılara verilen ayrıcalıklar, yapılan dış borçlanmalar vb. ile ekonominin ve devletin bağımlı hale düşmesi olmuştur. Mustafa Kemal bu noktayı şöyle bağlıyor: «Milletin dâçar olduğu bu hazin hal ve sefa'etin esbabını arayacak olursak doğrudan doğruya Devlet mefhumunda bulunur... Osmanlı Devleti Saltanat-ı şahsiye ve en son beş on sene zarfında da saltanatı meşrûta esasına müsteniden idare-i hükûmet ediyordu. Saltanat-ı şahsiyede her hususta yalnız tâcîdarların arzu, emel ve iradeleri hâkimdir» (G. ÖKÇÜN, **Türkiye İktisat Kongresi**, s. 244-247).

(10) Bkz. B. LEWIS, **The emergence of modern Turkey**, 2. baskı, Oxford University Press, 1968, s. 170-173. — Ş. MARDİN, **Jön Türklerin siyasi fikirleri**, Ankara 1964, s. 86.

çare yolu arayan ufak bir yönetici azınlığın çabalarında bulan Mustafa Kemal, ilk defa olarak, II. Meşrutiyet hareketinden söz ederken iç etkene ve özellikle kitlelerden gelen baskılara yer verecektir. Gerçekten de, 1908 devrimi Mustafa Kemal'e göre, «millet»in özgürlük ve egemenliğini eline almak için yapmış olduğu bir atılımdır (11). Böylece, Mustafa Kemal'in anayasal gelişmelerimizin dinamikleri konusundaki görüşleri açısından 20. yüzyıl başlarındaki olayların bir dönemeç oluşturduğu söylenebilir. Bundan böyle artık, iç etkenler ve daha doğrusu, yönetici azınlıkların yanısıra «millet» de siyasal ve anayasal gelişmelerin iticiliğini rolünü yüklenmiş olmaktadır.

Bu değişik tutumun daha açık bir yansımasını görmek için, Mustafa Kemal'in kurtuluş savaşı sırasındaki anayasal gelişmelerimizi ne gibi dinamiklerle açıkladığına bakmak gerekecek.

III. KURTULUŞ SAVAŞINDAKİ ANAYASAL GELİŞMELERİN DİNAMİKLERİ

Mustafa Kemal, ulusal kurtuluş savaşının getirdiği yeni anayasal gelişmeleri, doğrudan doğruya milletin kendi mücadelesinin bir ürünü olarak görmektedir. Bu gelişmelerin anayasal açıdan odak noktası da egemenlik anlayışındaki değişimdir: egemenlik hakkını kendinden zorla alan Osmanoğullarına karşı ayaklanan Türk milleti, bu hakkını zorla geri almıştır (12). Mustafa Kemal, kurtuluş savaşının askeri ve siyasi örgütlenmesinin ilk adımları olan Erzurum ve Sivas Kongrelerini, daha sonra toplanacak olan TBMM'ni ve 1921 Anayasasını doğrudan doğruya milletin bağımsızlık isteğinin ve milli iradenin bir ürünü olarak açıklamaya özel dikkat göstermektedir (13).

Kurtuluş savaşının önderi, kurtuluş savaşı Anayasasını, 1921 Teşkilâtı Esasiye Kanununu şu sözlerle tanıtacaktır :

«...Bu kanun doğrudan doğruya yalnız bizim kafalarımızdan, ilmimizden çıkmış bir kanun değildir! Bu kanun doğrudan doğruya her ferdi milletin kalbi vicdanında kendiliğinden tecelli etmiş ve binaenaleyh heyeti içtimaiyemizin vicdanı ulvisi levhasında merkûz (yaratılışından beri var) olmuş ve ondan sonra mevkii meriye-

(11) Söylev ve Demeçler, c. I, s. 200.

(12) Bkz. yuk. not: 5 ve 6.

(13) Nutuk, c. I, s. 21, 54; c. II, s. 3-5; Söylev ve Demeçler, c. 1, s. 202-203.

te geçmiştir.. Kanunu hakiki yalnız böyle olur! Tak'it ile kanun olmaz... Kanun, kanunu hakiki olmak lâzımdır, kanunu tabii olmak lâzımdır. Yani kanunu ilahî olmak lâzımdır (alkışlar). İşte efendiler! Teşkilâtı Esasîyemiz böyle bir kanunu hakikidir. Çünkü milletimizin vicdanından, kanaatinden çıkmıştır..» (14).

Bu alıntıda özellikle dikkati çeken nokta Mustafa Kemal'in «gerçek kanun»dan, halkın, temsilcileri aracılığıyla da olsa oluşumuna katıldığı kanunları anlamasıdır. Bunları, küçük bir yönetici azınlığın kendi isteklerine göre ya da yabancı çıkar'arı gözeterek çıkardıkları sözde-yasa ve Anayasalardan ayıran budur. Kurtuluş savaşı Anayasası, kendini yaratan dinamikler bakımından da önceki Anayasa ve anayasal belgelerden farklı olduğu içindir ki, «hakiki» bir kanundur. Böylece, sahte kanun, Anayasa ya da anayasal belgelerden, «gerçek» yasa ve Anayasalara geçişe değinen Mustafa Kemal, aslında toplumumuzda kurtuluş savaşı ile birlikte, anayasal belgeleri yaratan dinamikler konusunda da bir *sıçrama* olduğunu vurgulamış oluyor.

Aynı alıntıda dikkati çeken bir başka nokta da, Mustafa Kemal'in «gerçek» yasaların ne olduğunu daha iyi anlatabilmek için «tabii» yasa, «ilahî» yasa kavramlarına başvurmasıdır. Buradaki «ilahî» yasa teriminin TBMM'nin tutucu üyelerini kollamak kaygusuyla söylendiği düşünülebilir. Yoksa Mustafa Kemal'in o dönemde de, «Tanrısal» kaynaklı yasama anlayışıyla bir ilgisinin olmadığı açıktır. Asıl ilgi çekici kavram ise «tabii» yasalar anlayışıyla ilgilidir. Buradaki «tabii» sıfatı, siyasi ve hukuki doktrinler konusunda derin bilgilerle donanmış olduğu anlaşılmalı Mustafa Kemal'in rastgele kullandığı bir terim olarak görülemez. Belirli ki kurtuluş savaşının önderi buradaki «tabii» yasa kavramını ya da deyimini, feodal (monarşik) düzenin keyfiliklerinin bir karşıtı olarak kullanmaktadır. Batı'da tabii hukuk ve tabii haklar doktrinlerinin burjuvazinin feodaliteye karşı olan mücadelesine ideolojik birer kalkan teşkil ettikleri hatırlanacak olursa, buradaki terim seçiminin ilginçliği de ortaya çıkar.

IV. KURTULUŞ SONRASINDAKİ ANAYASAL GELİŞMELERİN DİNAMİKLERİ

Kurtuluş savaşının bitimini izleyen yıllarda çok önemli siyasal ve anayasal gelişmeler oldu. Saltanatın kaldırılması (1922),

(14) Söylev ve Demeçler, c. I, s. 203.

Cumhuriyetin ilânı (1923), hilâfetin kaldırılması ve yeni Anayasa'nın kabulü (1924) gibi... Bu arada bir dizi köklü reform'ar da yapıldı. Bütün bu önemli atılımların itici ve sürükleyici gücü neydi?

Mustafa Kemal bu dönemde, «kitleler», «aydınlar» ve «önder» arasındaki ilişkiler açısından «dinamikler sorunu»na yeni açıklamalar getirdi, ya da bu alandaki düşüncelerini daha açıkça anlatabilme olanağı buldu. Kitlelerin devrim karşısındaki durumunu Atatürk 1934 yılındaki bir konuşmasında şöyle ortaya koydu :

«Uysal ve asyaî itikatlara bağlı, sinsî ve sindirici hurafeler, köstekleyici, yanlış itiyatlarla inhisarcı kuvvetlerin tesirine sürüklenebilecek yığınlarda iyi inkılaplar için plebisit yapılamaz..» (15).

Kitlelerin bilinç düzeyinin geriliği, reform hareketlerinin öncülüğünü aydın kadroların yüklenmesini gerektirecektir. Atatürk aynı konuşmasında bu noktayı şöyle açıklıyor :

«...Esasen millet iradesiyle milleti temsil edenler münevverler olacaktır. Bunlar, yaptığımız ve yapacağımız kanunlarla inkılaplarımızı kökleştirecek ve muasır medeniyet seviyesine ulaştıracaklardır» (16).

Şu var ki, başarı için yalnız aydınların çabası yetmez. Öndere de gerek vardır. Mustafa Kemal Büyük Nutuk'ta «Önderin rolü» sorununu genel bir tarih konusu gibi ele alırken, aslında Türk devrimi ve onun anayasal gelişme dinamikleri içersinde kendi oynadığı rolü de açıklamış oluyordu :

«Efendiler, tarih gayri kabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti layetezelzel (sarsılmaz) bir reisin mevcudiyeti elzemdir..» (17).

Mustafa Kemal bu söylevinde (1927), o güne kadarki gelişmeler hakkındaki görüşlerini açıklarken, dinamikler sorununa bakış açısını da şöyle ortaya koydu :

«...Millî mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, millî hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında, kendi fikrivat ve ruhiyatının ihatası hududu (kavrayış sınırı) bittik-

(15) Bu sözler Emekli Korgeneral Baki Vandemir tarafından tutulmuştur (aktaran: T. Z. TUNAY, Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri, Siyaset İlmî Serisi, Yedigün matb., İstanbul 1960, s. 111).

(16) Aynı yerde.

(17) Nutuk, c. 1, s. 51.

çe *bana* mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir...»

«Bu son sözlerimi hülasa etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki *ben*, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim (hissettiğim) büyük tekâmül istidadını, bir *milli sır* gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim» (18).

Mustafa Kemal'in kurtuluş sonrasında gerçekleştirilen siyasal ve anayasal reformları, kendi «vicdan»ında «milli bir sır» gibi taşıdığı bir programın sırası geldikçe uygulanması şeklinde açıklaması, bir önceki dönemle ilgili görüşlerinden farklı bir niteliktedir. Burada, anayasal değişimin toplumsal iticisi olarak kitleler ya da «millet»in rolü çok siliktir; bunların yerini «devrimci önder» almıştır. Şu var ki, devrimci önder ya da öncüler de, girişimlerinde kendi başlarına buyruk davranabilecek değillerdir :

«...İnkılapçılar onlardır ki, terakki ve teceddüde sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayülü hakikiyeye (gerçek eğilimlere) nüfuz etmesini bilirler..» (19).

Kitleler, kadrolar ve önder arasındaki ilişkilerin anayasal gelişme dinamikleriyle ilgili tablosunu tamamlamak için eklemek gerekir ki, Mustafa Kemal'e göre, elde edilen siyasal ve anayasal sonuçların sahibi yine kitleler, daha doğru bir deyimle, pasif bir tutum içinde kalmış bile olsa «millet»tir :

«Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki, Türk milletin son senelerde gösterdiği harika'ların, yaptığı siyasi, içtimai inkılapların sahibi hakikisi kendisidir» (20).

Görülüyor ki kurtuluş sonrası anayasal gelişmelerimizin dinamikleri konusunda Mustafa Kemal'in getirdiği görüşler şu şemaya bağlanmaktadır: kitlelerin gerici etki ve şartlamalar altında bulunduğu bir ortamda, milletin gerçek eğilimlerine nüfuz etmeyi bilen devrimciler ve özellikle Önder, bir tür «tarihî vekâlet» le bu atılımları saptamış ve uygulamışlardır. Ama, varılan sonuçların gerçek sahibi yine milletin kendisidir.

(18) Nutuk, c. 1, s. 11-12 («bana» ve «ben» kelimelerinin altı tarafımızdan çizilmiştir).

(19) Aktaran: Afet İNAN, «İstiklâl savaşımızda manevî kuvvetin rolü», ATATÜRK HAKKINDA KONFERANSLAR, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yay., Ankara 1946, s. 34 (Mustafa Kemal'in 31 Ağustos 1925 günlü konuşmasından).

(20) Aynı yerde.